

РЕЦЕНЗІЇ

Молоткіна Валентина,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії та культури
України

molotkina@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6092-5927>

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені
Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна,
08401

Molotkina Valentyna,

Doctor of Historical Sciences, professor, dean
of the Department of History and Culture of
Ukraine

molotkina@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6092-5927>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30,
Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv region, Ukraine, 08401

ПОСТАТЬ КОШОВОГО ОТАМАНА ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ ПЕТРА КАЛНИШЕВСЬКОГО В ІСТОРІОГРАФІЇ

Монографічне дослідження Г. Г. Коцур «Кошовий отаман Запорозької Січі Петро Калнишевський: історіографічний дискурс» (К.; Чернівці: Книги-XXI, 2017) присвячене одній із важливих проблем в історії українського народу – вивченню та відображенню в історичній науці життя й діяльності запорозького козацтва останньої Запорозької Січі через призму постаті її кошового отамана Петра Калнишевського, яка на сьогоднішній день є недостатньо дослідженою. У даній роботі вперше комплексно за проблемно-хронологічною схемою узагальнюється історіографія Нової Січі, запорозького керманіча П. Калнишевського, окреслено основні історіографічні періоди дослідження теми, обґрунтована класифікація джерельного комплексу, з'ясовано концептуальні та методологічні засади досліджень.

Актуальність теми полягає в наявності різновекторних оцінок життя й діяльності останнього кошового отамана, необхідності об'єктивного та всебічного розгляду питань особистості П. Калнишевського науковцями в дворянській, дореволюційній, радянській та сучасній історичній науці, з урахуванням всіх чинників, які впливали на розвиток історичних знань протягом всього періоду, що є необхідною умовою при подальшому вивченні досліджуваної теми. Важливим є аналіз зарубіжної історіографії даної проблеми.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці та постановці актуальної проблеми, яка недостатньо висвітлена в історичній науці. У монографії здійснено аналіз розвитку історичних знань, визначено внесок науковців у розробку даної проблеми, переосмислено низку оцінок, стереотипних тверджень, висновків, концептуальних підходів, які домінували в історіографії, виявлено та спростовано ряд фактологічних та аналітичних розбіжностей, що стосуються дослідження багатьох аспектів теми.

Практичне значення монографічної роботи полягає в тому, що вона дасть змогу історикам зорієнтуватися в широкому масиві літератури для подальшого вивчення постаті Петра Калнишевського, історії Нової Січі; може бути використане при підготовці наукових праць з історії козацтва XVIII ст., спецкурсів з історії України та історіографії.

Г.Г. Коцур ґрунтовно проаналізовано стан дослідження життя та діяльності кошового отамана Петра Калнишевського у вітчизняній та зарубіжній літературі, що дало змогу виділити кілька періодів вивчення даної проблеми; з'ясувати, які питання найбільше висвітлені в працях дослідників історії козацтва, а які залишились поза їх увагою та потребують подальшого вивчення для створення цілісної картини історії Нової Січі та постаті П. Калнишевського. Авторкою здійснено аналіз історіографії світоглядно-морального портрету П. Калнишевського. Виділено основні періоди вивчення даної проблеми та визначено особливості розвитку історичних знань щодо запорозького

козацтва зазначеного періоду. Виокремлено та визначено внесок науковців у розроблену проблему, розглянуто питання, які найбільш привертали увагу істориків, а які так і залишились недостатньо дослідженими. Розглянуто стан дослідження воєнного мистецтва П. Калнишевського, його участь у воєнних кампаніях 1768-1774 рр.

Значну увагу авторка приділяє аналізу історичних праць, присвячених дослідженню військового мистецтва козацького очільника, звертає увагу на його талант полководця, стратега, доброго знавця військової справи та тактики ведення військових дій. Підтвердженням цьому є праці дослідників, присвячені неодноразовим перемогам козацтва у різноманітних військових кампаніях, бажання російської цариці Катерини II обов'язково використати козацтво у російсько-турецькому протистоянні кінця XVIII ст.

У монографії значне місце відводиться українській колонізації та економічному розвитку Запоріжжя часів кошового отамана П. Калнишевського. Важливими є висновки, що тогочасна колонізаторська політика запорозького керманіча спрямовувалась на отримання економічної незалежності від Російської імперії. Через призму наукових студій подається бачення запровадження П. Калнишевським багатогалузевих господарств фермерського типу. Адаже у період Нової Січі активно розвивались хутірські господарства, зовнішня та внутрішня торгівля.

При вивченні історії запорозького козацтва науковці не оминали й питання доброчинності П. Калнишевського. На основі аналізу опублікованих праць, Г. Г. Коцур довела благодійну діяльність кошового стосовно понад тридцяти церков, духовних святинь на Афоні та Буковині, в освіті. Авторка аргументовано стверджує, що П. Калнишевський – найактивніший благодійник за всю історію Запорозької Січі.

Г. Коцур акцентує увагу на розмаїтті поглядів при вивченні постаті козацького ватажка; з'ясовує, хто з дослідників займався вивченням даного питання, визначає внесок науковців у розвиток зазначеної проблеми; відображає які питання широко розкриті в історичній літературі, а які залишаються маловивченими та суперечливими й чекають на подальше дослідження.

Проведене дослідження засвідчило, що постать П. Калнишевського тривалий час не була предметом спеціального вивчення істориками. Переважно зіштовхуємося з невеликими, інколи фрагментарного характеру, згадками. До цього слід віднести й залежність робіт від політичних, ідеологічних поглядів і постулатів, які панували в суспільному житті в роки перебування українських земель під іноземним пануванням, що негативно позначилось на вивченні запорозького козацтва в цілому та П. Калнишевського, зокрема. Роботи російської дворянської та радянської історичної науки вимагають критичного підходу до їх вивчення. Значний прорив у козакознавчій тематиці спостерігається з 90-х рр. XX ст., що позитивно позначилось і на вивченні історії останньої Запорозької Січі та кошового П. Калнишевського. В роки незалежності України побачила світ ціла низка розвідок в яких розкрита як загальна історія Нової Січі, так і періоду П. Калнишевського. Значна увага в них акцентується на політико-адміністративному та державницькому хисті П. Калнишевського, його благодійній діяльності. Проте, незважаючи на це, ґрунтовне, комплексне дослідження, на сьогодні, так видано і не було.

Положення та висновки, сформульовані у монографії цілком розкривають тему дослідження. Отримані результати є достовірними й науково аргументованими, важливими і самостійними з наукової точки зору. Вони органічно впливають з опрацьованого матеріалу, підтверджені узагальненнями, оцінками та висновками, які подаються після кожного розділу, окремим підсумком усієї роботи та загалом розкривають тему дослідження. Монографія є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Книга, безумовно, матиме інтерес серед фахівців-істориків, викладачів, аспірантів, студентів, представників духовенства, релігієзнавців, всіх, хто цікавиться історією та історіографією.